

UNITED NATIONS
HUMAN RIGHTS
OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER

STUDIU

Aplicarea practică a sistemului de tutelă în Republica Moldova:

Drepturile Omului și Vulnerabilitatea Persoanelor Declarate Incapabile

**Studiu realizat cu scopul de a sprijini reforma în domeniul dreptului la capacitate
juridică egală conform prevederilor articolului 12 al Convenției cu privire la
Drepturile Persoanelor cu Dizabilități**

Coordonat de Ludmila CIOCAN, Sociolog

Acest studiu a fost realizat cu susținerea
Oficiului Înaltului Comisariat al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului (OHCHR).
Opiniile exprimate în studiul respectiv nu reflectă neapărat punctele de vedere ale OHCHR.

UNITED NATIONS
HUMAN RIGHTS
OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER

STUDIU

Aplicarea practică a sistemului de tutelă în Republica Moldova:

Drepturile Omului și Vulnerabilitatea Persoanelor Declarate Incapabile

**Studiu realizat cu scopul de a sprijini reforma în domeniul dreptului la capacitate
juridică egală conform prevederilor articolului 12 al Convenției cu privire la
Drepturile Persoanelor cu Dizabilități**

Coordonat de Ludmila CIOCAN, Sociolog

Acest studiu a fost realizat cu susținerea
Oficiului Înaltului Comisariat al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului (OHCHR).
Opiniile exprimate în studiul respectiv nu reflectă neapărat punctele de vedere ale OHCHR.

MULȚUMIRI

Acest studiu a fost elaborat cu sprijinul Oficiului Înaltului Comisar ONU pentru Drepturile Omului (OHCHR), la solicitarea Grupului Inter-ministerial de Lucru privind Reforma Sistemului de Capacitate Juridică. Grupul Inter-ministerial de Lucru a fost înființat în anul 2011, cu scopul de a aduce legislația, politicile și practica Republicii Moldova în conformitate cu prevederile articolul 12 din Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CDPD), care garantează dreptul la capacitatea juridică egală pentru persoanele cu dizabilități. Grupul Inter-ministerial de Lucru privind Reforma Sistemului de Capacitate Juridică este format din reprezentanți ai Ministerului Sănătății, Ministerul Justiției și Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei, precum și observatori independenți și alți membri care oferă asistență tehnică.

Elaborarea acestui studiu nu ar fi fost posibilă fără sprijinul generos și colaborarea excelentă cu Ministerul Justiției, Ministerul Sănătății, Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, Cancelaria de Stat, Centrul pentru Drepturile Omului din Moldova, Ombudsmanul în Instituțiile de Psihiatrie, Doina Ioana Străisteanu, autoritatea tutelară și o serie de spitale publice și instituții rezidențiale, precum și membrii principalelor organizații ale societății civile, inclusiv Keystone International, Centrul de Asistență Juridică pentru Persoane cu Dizabilități și The Swedish Organisation for Individual Relief (SOIR).

Autorul este deosebit de recunoscător Dlui Claude Cahn (Consilier pentru Drepturile Omului, Oficiul Coordonatorului Rezident al Națiunilor Unite în Republica Moldova și Oficiul Înaltului Comisar ONU pentru Drepturile Omului (OHCHR)), Dlui Arcadie Astrahan (Secretar al Grupului Inter-ministerial de Lucru privind Reforma Sistemului de Capacitatea Juridică și Consultant pentru Drepturile Omului și Sănătate, Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD)), și Dnei Alina Grigoraș (Consultant Național pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități și Capacitate Juridică, Oficiul Înaltului Comisar ONU pentru Drepturile Omului (OHCHR)), pentru sprijinul, asistența profesională și ghidarea procesului de elaborare a acestui studiu. De asemenea, autorul își exprimă recunoștința pentru contribuțiile utile, oferite de către experții internaționali: Gabor Gombos (Membru al Comitetului ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități), Oliver Lewis și Sandor Gurbai (Mental Disability Advocacy Centre).

Autorul exprimă mulțumiri speciale tuturor celor care au investit timp și energie și și-au împărtășit gândurile și experiența prin faptul că au consimțit să fie intervievați în cadrul acestui studiu, inclusiv persoanelor cu dizabilități psiho-sociale și intelectuale, judecătorilor, reprezentanților autorităților tutelare, precum și celorlalți funcționarii publici care au fost implicați.

Cuvânt înainte: Tutela, “incapacitatea” și garantarea capacității juridice egale în temeiul articolului 12 din Convenția cu privire la drepturile persoanelor cu dizabilități

Studiul de sub această copertă - privind impactul sistemului de tutelă asupra vieților omenesti - este revoluționar, atât pentru Republica Moldova, cât și în general, prin faptul că dezvăluie problemele legate de tratamentul persoanelor cu dizabilități mintale și intelectuale și trasează direcțiile necesare de reformă.

Tutela (sau “opekunstvo”), așa cum aceasta este prevăzută și aplicată în conformitate cu Codul Civil al Republicii Moldova, similar multor țări din această regiune, înlătură personalitatea juridică a unei persoane și o învestește într-o altă persoană sau instituție, numită “tutore”. Persoanele plasate sub tutelă, foarte frecvent, se află sau sunt pe cale de a fi plasate în instituții, existând o legătură directă între măsurile de dezinstituționalizare și măsurile de aplicare a tutelei. De foarte multe ori, instituționalizarea se face pe viață. Chiar și în cazul în care nu este instituționalizată, o persoană plasată sub tutelă sau declarată “incapabilă”, în temeiul hotărârii emise în acest sens de către instanța judecătorească, își pierde capacitatea de a se implica chiar și în cele mai de bază relațiile socio-juridice, cum ar fi încheierea unei căsătorii, divorțul, semnarea unui contract de muncă, posedarea bunurilor, beneficierea de alocații sociale, acordarea consimțământului pentru tratament medical sau chiar - paradoxul suprem – capacitatea de a apărea în fața instanței judecătorești pentru a ataca decizia de instituire a tutelei.

Aceste reglementări seculare sunt deja învechite. Ele au fost revăzute și înăsprite sub influența atmosferei pozitivismului științific care domina Uniunea Sovietică și sunt legate în mod direct de politicile și practicile îndreptate spre excluderea persoanelor cu dizabilități mintale sau intelectuale - precum și a persoanelor percepute ca fiind deviate într-un alt mod - din instituțiile politice.

Logica acestor reglementări a culminat cu intrarea în vigoare în 2007 a Convenției privind drepturile persoanelor cu dizabilități. În articolul 12, aceasta stabilește următoarele:

Egalitatea în fața legii

1. *Statele părți reafirmă faptul că persoanele cu dizabilități au dreptul să fie recunoscute oriunde ca persoane în fața legii.*
2. *Statele părți vor recunoaște că persoanele cu dizabilități beneficiază de aceeași capacitate juridică ca și alte persoane în toate aspectele vieții.*
3. *Statele părți vor lua măsurile necesare pentru a asigura accesul persoanelor cu dizabilități la*

asistența de care pot avea nevoie pentru a-și exercita capacitatea juridică.

4. *Statele părți se vor asigura că toate măsurile referitoare la exercitarea capacității juridice oferă o protecție corespunzătoare și eficientă împotriva abuzului conform legislației internaționale cu privire la drepturile omului. Asemenea măsuri de protecție vor asigura că măsurile întreprinse pentru exercitarea capacității juridice respectă drepturile, voința și preferințele persoanei, și nu sunt afectate de conflicte de interese și influență nepotrivită, sunt proporționale și adaptate la circumstanțele în care se află persoanele, se aplică pentru un termen cât se poate de scurt și sunt supuse unei evaluări sistematice de către autoritățile sau instanțele judiciare competente, independente și imparțiale. Măsurile de protecție vor fi proporționale cu gradul în care aceste măsuri afectează drepturile și interesele persoanei.*
5. *În baza prevederilor acestui articol, Statele părți vor lua toate măsurile corespunzătoare și eficiente pentru a asigura dreptul egal al persoanelor cu dizabilități să dețină sau să moștenească bunuri, să controleze propriile afaceri financiare și să aibă acces egal la credite bancare, la ipotecă precum și la alte forme de credit financiar, și vor garanta că persoanele cu dizabilități nu vor fi private de bunurile lor.*

Introducerea în legislația internațională a garanției că orice măsuri de protecție destinate persoanelor cu dizabilități mintale sau intelectuale trebuie să respecte în mod explicit drepturile, voința și preferințele persoanei în cauză, aruncă o lumină clară asupra practicilor de instituire a tutelei, punând această instituție sub semnul întrebării în mod fundamental.

Nu ar trebui să fie o surpriză, așadar, faptul că Curtea Europeană a Drepturilor Omului a urmat aceste evoluții, făcând referire din ce în ce mai des la cerințele privind capacitatea juridică egală în contextul prevederilor Convenției Europene a Drepturilor Omului, precum și într-un șir de cazuri recente, constatând că Statele membre ale Consiliului Europei încalcă Convenția.¹ Cel puțin un caz împotriva Republicii Moldova în acest sens este în așteptarea unei decizii la Curtea de la Strasbourg. Cazul a fost înaintat de către o femeie care a fost în imposibilitatea de a solicita divorțul pentru că era plasată sub tutela soțului său. Prin urmare, în acest caz, numai el avea calitatea procesuală de a divorța (de el însuși).

¹ A se vedea, de exemplu, Alajos Kiss c. Ungariei, Lashin c. Rusiei, Salontaji-Drobnjak c. Serbiei, Shtukaturov c. Rusiei, Stanev c. Bulgariei. Curtea a dedus aceste probleme în special din Articolul 8 din Convenția Europeană privind dreptul la viață privată și de familie.

Moldova a inițiat un dialog deschis privind direcțiile de reformare a sistemului de tutelă astfel încât acesta să se conformeze cerințelor legislației internaționale - în special, Articolul 12 din CDPD. Cu această ocazie a fost constituit un Grup de Lucru Inter-ministerial pentru examinarea acestei probleme la sfârșitul anului 2011. Până la momentul actual, eforturile Grupului de Lucru au fost axate pe elaborarea unui proiect de lege prin care s-ar institui un mecanism de sprijin în luarea deciziilor ce ar înlocui sistemul actual de substituie a deciziei, de asemenea, operarea modificărilor necesare ale Codului Civil, Codul Familiei și alte legi care conțin prevederi ce contravin Articolului 12 din CDPD. Ca urmare a celor două misiuni în Republica Moldova efectuate de către Gábor Gombos, membru al Comitetului ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități și expert internațional în domeniu, precum și, mai recent, prin atenția sporită din partea vice prim-ministrului Mihai Moldovanu, Președintele Consiliului guvernamental pentru problemele persoanele cu dizabilități, activitatea acestui grup a primit un impuls semnificativ.

Scopul studiului prezentat aici a fost de a contribui la aceste dezbateri prin examinarea impactului măsurilor de tutelă/incapacitate, precum și examinarea modului în care persoanele din acest sistem percep tutela. Ipoteza principală a studiului a fost că - pe bună dreptate sau nu - tutela este concepută, în principiu, ca o măsură de protecție. Studiul a avut drept obiectiv, în special, să evalueze dacă sistemul de tutelă funcționează, de fapt, ca o măsură de protecție și dacă acesta este perceput ca atare. Ludmila Ciocan, unul dintre cei mai importanți experți naționali în acest domeniu, a fost angajată pentru realizarea acestui studiu. Pe parcursul lucrului la acest studiu, autorul s-a bucurat de asistența și sprijinul unui număr de colegi din cadrul ONU, precum și din partea unor experți ai societății civile, precum și ai comunității juridice.

Studiul a elucidat o serie de probleme:

- Cei care lucrează nemijlocit în acest sistem consideră că tutela, în general, se folosește în scopul unor abuzuri, cel mai frecvent pentru a obține acces și a profita de bunurile persoanei în cauză sau izolarea persoanelor percepute ca "periculoase" sau problematice în medii supravegheate. De multe ori, autoritățile implicate în instituirea și monitorizarea tutorilor precum și tutorii înșiși nu-și realizează obligațiile de a facilita sau de a sprijini exercitarea drepturilor tutelatului, ci, mai degrabă, consideră tutela drept instrument de furnizare a serviciilor de îngrijire zilnică. Foarte puține persoane, dacă acestea există în genere, cred că instituția tutelei funcționează eficient ca un sistem de protecție a drepturilor sau a intereselor legitime ale persoanelor în cauză.
- În ultimii ani, în Moldova s-a înregistrat o creștere destul de dramatică a numărului persoanelor aflate sub tutelă. Cel puțin una dintre cauzele acestui fapt pare a fi interpretarea strictă legalist-formală a cerințelor referitoare la drepturile omului, potrivit cărora instituționalizarea forțată (spitalizarea) ar trebui să aibă loc numai după ce persoana a fost lipsită de capacitatea sa juridică.
- Persoanele plasate sub tutelă sunt, în practică, complet excluse de la participarea în procesul prin care sunt plasate sub tutelă și li se refuză dreptul de a ataca astfel de decizii.

- Așa cum era de așteptat, se pare că la fel ca și în majoritatea țărilor, în Republica Moldova există, de asemenea, o legătură ascunsă între instituirea tutelei și instituționalizarea pe termen lung sau definitiv și/sau alte măsuri de segregare a persoanele cu dizabilități, în special cele cu dizabilități psiho-sociale sau intelectuale.
- Unele dintre aceste procese par să aibă conotații de gender - se observă decalajul enorm dintre băieții și fetele lipsite de capacitate juridică în instituțiile pentru copii, vezi tabelul 2.
- Există o problemă evidentă referitor la colectarea și administrarea de date, identificată prin faptul că datele statistice și alte informații disponibile din diferite surse ale administrației publice sunt contradictorii. Cu toate acestea, studiul și anexele acestuia contribuie semnificativ la sporirea gradului de înțelegerea a instituției tutelei, așa cum acesta este aplicată în practică.

După cum s-a demonstrat, de asemenea, pe plan internațional, în Republica Moldova aceste probleme sistemice ale instituției tutelei cauzează în mod direct abuzuri de drept foarte grave, atât în comunitate cât și în instituții. O serie de probleme ce țin de tutelă și instituționalizare au fost prezentate în rapoartele recente ale Centrului pentru Drepturile Omului² și în primul raport al Ombudsmanului pentru Psihiatrie.³ Înlăturarea capacității procesuale a persoanei o face vulnerabilă expunerii tratamentului medical forțat, abuzurilor fizice, inclusiv abuzurilor sexuale, detenției arbitrare, privării dreptului la viața privată, lipsirii arbitrare de proprietate, precum și expunerea la alte practici indezirabile.

Aceasta presupune încălcarea unui număr însemnat de drepturi prevăzute în Convenția cu privire la drepturile persoanelor cu dizabilități, și are consecințe mult mai largi decât cele analizate prin prisma încălcărilor Articolului 12 CDPD. Încălcările se extind și asupra unui număr de drepturi ale omului garantate printr-o serie de tratate internaționale, inclusiv interzicerea torturii și a tratamentelor inumane sau degradante, interzicerea detenției arbitrare, dreptul la viață privată și de familie, dreptul la consimțământ informat și liber exprimat cu privire la orice intervenție în domeniul sănătății, dreptul de a se căsători și a întemeia o familie, dreptul la muncă, dreptul la securitate socială, dreptul de a trăi în comunitate, precum și o serie de alte drepturi legale fundamentale stabilite.

Privită într-un context mai larg, reforma acestei instituții este în cele din urmă un test decisiv pentru realizarea unei societăți incluzive. În joc sunt puse, pe de o parte, un sistem moștenit prin care persoanele percepute ca fiind diferite, deviate sau care au nevoie de sprijin și asistență sunt ascunse de ochii publicului și condamnate la viața în afara societății și, pe de altă parte, viziunea Convenției CDPD, și anume: asigurarea că principiile proclamate în Carta Națiunilor Unite, care recunosc demnitatea și valoarea inerentă și drepturile egale și inalienabile ale tuturor membrilor familiei umane ca fiind fundamentalul libertății, dreptății și păcii în lume, sunt realizate în practică.

Claude Cahn⁴

² http://www.ombudsman.md/sites/default/files/rapoarte/psihiatrie_web.pdf

³ Doina Ioana Straileanu, Ombudsmanul instituțional pentru spitalele de psihiatrie, "RAPORT PRIVIND RESPECTAREA DREPTURILOR PACIENȚILOR DIN SPITALELE DE PSIHIATRIE DIN REPUBLICA MOLDOVA, aprilie - septembrie 2012", octombrie 2012.

⁴ Consilier pentru Drepturile Omului, Oficiul Coordonatorului Rezident al ONU în Moldova, Oficiul Înalțului Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului (OHCHR): claudio.cahn@one.un.org, ccahn@ohchr.org

CUPRINS

INTRODUCERE	5
SUMAR EXECUTIV	6
I. METODOLOGIA.....	8
II. REZULTATELE STUDIULUI	10
1. Datele statistice privind persoanele declarate incapabile.....	10
2. Procedurile și practicile de declarare a incapacității persoanei fizice și instituirea tutelei	11
2.1 Cererea de declarare a incapacității.....	11
2.2 Scopul instituirii tutelei	12
2.3 Pregătirea cauzei pentru dezbateri judiciare	13
2.4 Examinarea cererii de declarare a incapacității	14
2.5 Instituirea tutelei	15
2.6 Exercitarea tutelei.....	15
2.7 Anularea declarării incapacității persoanei.....	18
3. Consecințele instituirii tutelei	18
III. CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI.....	20
ANEXE.....	22

INTRODUCERE

Prin Legea nr. 166-XVIII din 09.07.2010, Republica Moldova a ratificat Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități (semnată la New-York, la 30 martie 2007). Ratificarea Convenției presupune angajamentul Statutului de a pune în practică prevederile actului internațional. Aceasta presupune inclusiv măsuri necesare pentru promovarea, protejarea și asigurarea exercitării tuturor drepturilor și libertăților fundamentale ale omului de către toate persoanele cu dizabilități în baza principiului egalității și nediscriminării.

Articolul 12 „Recunoaștere egală în fața legii” este un articol central al Convenției, care reafirmă că persoanele cu dizabilități au dreptul să fie recunoscute drept persoane în fața legii, oriunde s-ar afla. De asemenea, prin paragraful 2 al aceluiași articol se recunoaște faptul că persoanele cu dizabilități se bucură de capacitate juridică în baza unor temeuri egale, la fel ca și celelalte persoane, în toate aspectele vieții. În asigurarea acestui drept, Statul trebuie să întreprindă măsurile necesare pentru a pune la dispoziția persoanelor cu dizabilități mecanismele necesare de suport în exercitarea capacității juridice. O altă obligație a Statului este de a asigura faptul că toate mecanismele de suport în exercitarea capacității juridice prevăd garanții adecvate și eficiente pentru a preveni abuzurile sau manipularea persoanelor care beneficiază de sprijin în procesul de luare a deciziilor. Stabilirea unor asemenea garanții este necesară pentru a asigura faptul că mecanismele referitoare la exercitarea capacității juridice respectă autonomia, voința și preferințele persoanei, nu există conflict de interese și influență, sunt proporționale și adoptate conform circumstanțelor personale, se aplică pentru cel mai scurt timp posibil și sunt supuse unor reexaminări periodice de către o autoritate competentă, independentă și imparțială sau de un organism judiciar. Nivelul garanțiilor trebuie să corespundă impactului pe care mecanismele, referitoare la exercitarea capacității juridice, îl au asupra drepturilor și intereselor persoanei. De asemenea, în mod explicit este stabilit dreptul egal al persoanele cu dizabilități de a poseda sau moșteni proprietăți, de a-și gestiona propriile afaceri financiare și de a avea acces egal la credite bancare, ipoteci sau alte forme de credi-

te financiare. Totodată statul trebuie să întreprindă măsuri de asigurare împotriva depozitării arbitrare a persoanelor cu dizabilități.

Codul Civil al Republicii Moldova nr. 1107 din 06.06.2002, reglementează, însă, lipsirea persoanei fizice de capacitatea de exercițiu (parte componentă a capacității juridice), în cazul în care persoana în urma unei tulburări psihice (boli mintale sau deficiențe mintale) nu poate conștientiza sau dirija acțiunile sale. Astfel, pentru a se asigura ocrotirea drepturilor și intereselor persoanei incapabile la încheierea actelor juridice, asupra persoanelor cu dizabilități intelectuale și psiho-sociale, declarate incapabile, se instituie tutela (art. 24). Tutorele este reprezentantul legal al persoanei declarate incapabile și încheie fără mandat în numele și în interesul ei toate actele juridice necesare (art. 33).

În scopul ajustării prevederilor legislației în vigoare, în special a prevederilor Codului Civil și Codului de Procedură Civilă, la prevederile art. 12 al Convenției, prin Ordinul interministerial din 09.12.2011 a fost instituit un grup de lucru intersectorial. Grupul Inter-ministerial de Lucru a fost creat la inițiativa a trei ministere (Ministerul Sănătății, Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei și Ministerului Justiției), are în componența sa reprezentanți ai ministerelor de resort și ai societății civile, inclusiv reprezentanți ai Centrului pentru Drepturile Omului din Moldova. Scopul Grupului Inter-ministerial de Lucru este reformarea instituției capacității juridice.

Această reformă este una complexă și dificilă, întrucât presupune schimbarea unui sistem juridic instituit de secole, care s-a considerat a fi eficient în protejarea persoanei declarate incapabile pe de o parte, și protejarea bunurilor familiei celui declarat incapabil, pe de altă parte.

În vederea analizei practicilor de instituire a tutelei în Republica Moldova, prin prisma respectării drepturilor omului, s-a impus necesitatea unui studiu practic. Astfel, Studiul de față prezintă sistemul de tutelă din perspectiva tuturor actorilor implicați în procesul de declarare a incapacității și instituire a tutelei.

SUMAR EXECUTIV

Studiul are drept scop de a analiza dacă tutela asupra persoanelor declarate incapabile funcționează ca măsură de protecție a acestora și dacă practica instituirii tutelei este compatibilă cu art. 12 al Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități. Acest Studiu se adresează în special Grupului de Lucru Inter-ministerial pentru Reformarea Sistemului de Capacitate Juridică. Principalele constatări ale Studiului, care necesită a fi abordate în cadrul Grupului Inter-ministerial și soluționate în procesul de reformare a instituției capacității juridice în Republica Moldova, sunt următoarele:

- Autoritățile tutelare nu cunosc numărul exact al persoanelor declarate incapabile din unitatea administrativ-teritorială în care activează, nici nu dețin date concrete referitoare la tutorii acestora. În acest fel, autoritatea tutelară nu este în stare să monitorizeze permanent și eficient măsura în care drepturile și interesele persoanei declarată incapabilă sunt respectate sau modul în care tutorii își îndeplinesc obligațiile.
- La nivel național lipsesc datele statistice oficiale privind persoanele declarate incapabile și tutorii acestora. Această situație face dificilă elaborarea și implementarea unor programe și servicii de suport destinate persoanelor cu dizabilități intelectuale și psihosociale declarate incapabile sau în risc de a fi declarate incapabile.
- Procedura prevăzută de lege cât și practicile de declarare a incapacității persoanei și de instituire a tutelei sunt deficiente și contravin standardelor internaționale în domeniul drepturilor omului, în special prevederilor articolului 12 al Convenției cu Privire la Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, plasând persoana declarată incapabilă într-o situație de vulnerabilitate excesivă. Cele mai grave probleme depistate vizează: neinformarea persoanei care urmează a fi declarată incapabilă cu privire la proces și la drepturile sale; posibilitatea de a exclude participarea persoanei care urmează a fi declarată incapabilă din procesul judiciar; formalitatea desemnării avocatului și lipsa de implicare a acestuia în apărarea drepturilor persoanei; plasarea persoanei declarate incapabile în instituții rezidențiale la inițiativa tutorelui sau a altor instituții sociale sau medicale; monitorizarea formală și lipsa monitorizării activității tutorilor de către autoritatea tutelară; pierderea controlului persoanelor declarate incapabile asupra propriilor resurse financiare și bunuri imobiliare (în caz că acestea există); deprivarea de drepturile procedurale și imposibilitatea de a depune în nume propriu cererea de restabilire a capacității de exercițiu; lipsa unei proceduri de revizuire periodică a necesității menținerii statutului de incapacitate (aspectul permanent și ireversibil al tutelei); pierderea în mod automat de către persoana declarată incapabilă a drepturilor în domenii importante precum: viața privată și familială, angajarea în câmpul muncii, votul, libertatea de mișcare/circulație, gestionarea propriilor venituri etc.
- Sistemul de tutelă este un mecanism de substituie a deciziei persoanei, expunând persoana riscului de a fi abuzată de către tutore și deci nu corespunde prevederilor art. 12 al Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități, prin care statul este obligat să instituie un mecanism alternativ de suport în luare deciziei.
- Numărul persoanelor declarate incapabile a înregistrat o sporire bruscă începând cu anul 2009. Unul din factorii invocați de specialiștii intervievați este implementarea Regulamentului privind modul de plată a pensiilor stabilite în sistemul public de asigurări sociale de stat și alocațiilor sociale de stat (HG nr. 929 din 15.08.2006, pct. 40).
- Din interviurile cu specialiștii implicați în procesul de declarare a incapacității constatăm că declararea incapacității și instituirea tutelei sunt de cele mai dese ori condiționate de: accesul persoanei desemnate în calitate de tutore la prestațiile sociale destinate persoanei cu dizabilități severe; gestionarea bunurilor patrimoniale ale persoanei cu dizabilități

severe de către tutore; plasarea persoanei cu dizabilități severe într-un serviciu social rezidențial la inițiativa tutorelui sau altor instituții sociale sau medicale.

- Instituirea tutelei de cele mai multe ori favorizează abuzurile asupra persoanei, cu toate că tutela este percepută de către tutori ca măsură de protecție, în sensul îngrijirii persoanei

și asigurării necesităților vitale ale acesteia folosindu-i în acest scop patrimoniul sau luând unele decizii legate de viața privată, decât suport în luarea unor decizii și abilitarea autodeterminării.

- Reticența notarilor de a autoriza procurile emise de persoanelor cu dizabilități psihosociale sau intelectuale.

I. METODOLOGIA

Scopul studiului: Analiza funcționării tutelei ca măsură de protecție a persoanei declarate incapabile în Republica Moldova din perspectiva drepturilor omului;

Obiectivele Studiului:

- O1: analiza procedurilor și practicilor de declarare a incapacității persoanei fizice și instituirea tutelei;
- O2: determinarea profilului și a situației persoanelor declarate incapabile;
- O3: nivelul cunoașterii obligațiilor de protecție a drepturilor și de reprezentare a intereselor persoanei declarate incapabile de către tutori și aplicarea practica;

Etapele cercetării:

1. Analiza prevederilor Codului Civil, Codului de Procedură Civilă, Hotărârii Curții Supreme de Justiție etc. cu privire la declararea incapacității persoanei fizice și instituirea tutelei (aspecte procedurale);
2. Analiza datelor statistice cu privire la persoanele declarate incapabile. În acest scop s-au făcut următoarele demersuri:
 - a) către Ministerul Justiției/ Direcția Administrare Judecătorească - nr. total de persoane declarate incapabile la nivel național și nr. de persoane declarate incapabile pe raioane/municipii de proveniență pe anii 2009, 2010 și respectiv 2011;
 - b) către autoritățile tutelare (structura teritorială de asistență socială) - nr. total de persoane declarate incapabile în raion/municipiu; nr. de persoane declarate incapabile în raion/municipiu pe anii 2009, 2010 și respectiv 2011; nr. total de persoane declarate incapabile care locuiesc în comunitate cu tutorii și nr. total de persoane declarate incapabile instituționalizate;
 - c) către Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei - nr. persoanelor declarate incapabile aflate în instituțiile rezidențiale din subordine;
3. Elaborarea ghidurilor de interviu pentru diferite categorii de intervievați (experți judi-

ari – expertiză medico-legală psihiatrică, judecători, reprezentanți ai autorității tutelare, reprezentanți ai instituțiilor rezidențiale care au în plasament persoane declarate incapabile, tutori, persoane declarate incapabile);

4. Analiza dosarelor persoanelor care se află în proces de lipsire de capacitate de exercițiu la etapa: Pregătirea cauzei pentru dezbaterile judiciare - expertiza medico-legală psihiatrică;
5. Interviu cu grupurile țintă de respondenți;
6. Prelucrarea datelor obținute în rezultatul interviurilor;
7. Elaborarea raportului.

Perioada de desfășurare a cercetării:

august-septembrie 2012

Ipotezele cercetării:

- Solicitățile de declarare a persoanei incapabile sunt intentate cel mai des de către membrii familiei și au drept scop conservarea patrimoniului sau lipsirea persoanei cu dizabilități de bunuri patrimoniale;
- Solicitățile de declarare a persoanei incapabile sunt intentate cel mai des de către membrii familiei în vederea accesului acestora la pensia sau alocația socială a persoanei cu dizabilități;
- Solicitățile de declarare a persoanei incapabile sunt condiționate de accesul la servicii rezidențiale pentru persoane cu dizabilități și sunt înaintate de către instituțiile respective;
- Instituirea tutelei de cele mai multe ori favorizează abuzurile asupra persoanei, cu toate că această măsură este percepută ca una de protecție.

Selectarea grupurilor țintă de respondenți:

Grupurile țintă de respondenți au fost selectate după criteriul prezenței și respectiv absenței în raion/municipiu a instituțiilor psihiatrice și respectiv a instituțiilor sociale rezidențiale. Astfel, s-au selectat grupuri de respondenți din:

- Un municipiu unde există instituție socială rezidențială pentru persoane cu dizabilități și instituție psihiatrică – mun. Bălți;
- Un municipiu unde există doar instituție psihiatrică – mun. Chișinău;
- Două raioane unde există doar instituție socială rezidențială pentru persoane cu dizabilități – r. Soroca (instituție pentru adulți, profil ne-uro-psihiatric) și r. Hâncești (instituție pentru copii cu dizabilități mintale, unde 55% dintre beneficiari sunt adulți);
- Un raion unde nu există nici instituție socială rezidențială pentru persoane cu dizabilități și nici instituție psihiatrică – r. Ceadâr-Lunga (raion cu cea mai mare incidență pe maladii psihice din UTAG).

În total au fost intervievate 30 persoane, din care:

- Trei experți judiciari de categorie superioară din cadrul Expertizei medico-legale psihiatrice;
- Trei judecători cu experiență în cazuri de declarare a incapacității persoanei fizice;
- Trei reprezentanți ai autorităților tutelare;
- Trei reprezentanți ai instituțiilor sociale rezidențiale pentru persoane cu dizabilități;
- Cinci tutori;
- Treisprezece persoane declarate incapabile (10 din instituții rezidențiale și 3 din comunitate).

Analiza dosarelor persoanelor în proces de lipsire de capacitate de exercițiu:

S-au analizat toate dosarele în proces de examinare la expertiza psihiatrică în perioada vizitei (în total 17 dosare). Analiza a vizat aspecte precum:

- relația de rudenie dintre persoana care solicită declararea incapacității (petiționar) și persoana care urmează să fie declarată incapabilă;
- motivația declarării incapacității expusă de petiționar;
- diagnosticul medical al persoanei, care urmează să fie declarată incapabilă;
- vârsta persoanei, care urmează să fie declarată incapabilă;
- întrebările expuse de judecători în dispoziția de efectuare a expertizei psihiatrice, la care trebuie să răspundă experții din cadrul Spitalului de psihiatrie;
- raportul expertizei psihiatrice.

Limitele studiului: În lipsa datelor statistice la nivel național privind persoanele declarate incapabile și tutori, a fost imposibilă selectarea unui eșantion reprezentativ pentru realizarea unei cercetări cantitative. Datele prezentate după finalizarea cercetării de către structurile teritoriale de asistență socială conțin o serie de erori și divergențe, care nu permit elaborarea unor concluzii veridice privind situația la nivel național. Astfel, studiul de față reprezintă o cercetare calitativă, axată pe procedurile și practicile de declarare a incapacității și instituirea tutelei, în baza analizei cadrului legal și a interviurilor cu actori cu experiență, implicați în procedurile respective.

II. REZULTATELE STUDIULUI

1. Datele statistice privind persoanele declarate incapabile

În Republica Moldova nu există date statistice oficiale privind persoanele declarate incapabile și tutorii acestora, care ar reflecta:

- Numărul total de persoane declarate incapabile pe țară, pe raion/municipiu/autoritate tutelară;
- Numărul anual de cazuri noi de declarare a incapacității pe țară, pe raion/municipiu/autoritate tutelară;
- Relația dintre persoana declarată incapabilă și tutore (tutore membru al familiei, tutore din afara familiei, exercitarea tutelei de către instituții sociale sau psihiatrice);
- Numărul anual de cazuri de restabilire a capacității de exercițiu;
- Genul și vârsta persoanelor declarate incapabile;

Departamentul de Administrare Judecătorească din cadrul Ministerului Justiției, a oferit echipei de cercetare date privind evidența anuală a numărului de dosare încheiate și respectiv aflate pe rol la capitolul XXVIII Codul de Procedură Civilă (Limitarea în capacitatea de exercițiu sau declararea incapacității) – Anexa 1.

Menționăm că numărul total de cazuri include următoarele proceduri judecătorești:

- Limitarea capacității de exercițiu;
- Declararea incapacității;
- Anularea limitării persoanei în capacitatea de exercițiu;
- Declararea capacității persoanei însănoșite;

Conform acestor date, în 2005 au fost admise 111 acțiuni de acest tip, în 2009 – 345 acțiuni, în 2010 – 345 acțiuni și în 2011 – 336 acțiuni.

Din interviurile cu judecătorii și cu experții judiciari din cadrul expertizei psihiatrice, precum și din date-

le oferite de autoritățile administrației publice locale, constatăm că numărul de cazuri privind limitarea capacității de exercițiu este mai mic decât numărul cazurilor de declarare a incapacității. Cazurile de declarare a capacității persoanei însănoșite (restabilirea capacității de exercițiu) sunt foarte rare sau practic inexistente.

Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei a oferit echipei de cercetare date privind evidența persoanelor lipsite și limitate în capacitatea de exercițiu, plasate în instituțiile rezidențiale din subordine – Anexa 2.

Conform acestor date, în cele 4 internate psihoneurologice la data de 01.08.2012 erau plasate 1280 persoane adulte, din care 407 lipsite de capacitatea de exercițiu (31%) și 3 persoane limitate în capacitatea de exercițiu (0,2%). În cele 2 case internat pentru copii cu deficiențe mintale erau plasate 366 persoane adulte, din care 157 lipsite de capacitatea de exercițiu (42%) și nici o persoană limitată în capacitatea de exercițiu (0%). Observăm o discrepanță majoră între numărul de fete și respectiv numărul de băieți declarați incapabili. Astfel, în Casa internat pentru copii cu deficiențe mintale unde sunt plasate fete, 153 de tinere au fost declarate incapabile și în cazul a 25 tinere nu a fost evaluată capacitatea de exercițiu. În Casa internat pentru copii cu deficiențe mintale unde sunt plasați băieți, doar 4 tineri au fost declarați incapabili, în timp ce în cazul a 184 capacități de exercițiu nu a fost determinată.

În total, la data de 01.08.2012, 564 persoane declarate incapabile se aflau în instituțiile rezidențiale din subordinea Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei.

La solicitarea Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei, structurile teritoriale de asistență socială au prezentat date statistice privind persoanele declarate incapabile din raza lor teritorială – Anexa 3.

Conform acestor date, la data de 01.09.2012 în evidența structurilor teritoriale de asistență socială de pe întreg teritoriul republicii (cu excepția raioanelor din stânga Nistrului) se aflau 3267 persoane declarate incapabile, dintre care: 2434 persoane

locuiau împreună cu tutorii, 593 persoane locuiau singure și 240 persoane erau plasate în instituții rezidențiale.

Observăm o discrepanță majoră între datele prezentate de către Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei și colectate prin intermediul structurilor teritoriale de asistență socială și administrația internatelor privind numărul persoanelor declarate incapabile, care se aflau în instituții rezidențiale în perioada realizării studiului. Rezultă că peste 300 persoane declarate incapabile instituționalizate nu sunt în evidența autorităților tutelare. De asemenea, observăm o serie de erori și neconcordanțe între datele prezentate de către structurile teritoriale de asistență socială pentru anii 2009-2012 (1 septembrie) și datele dezagregate privind domiciliul persoanelor declarate incapabile în cadrul aceluiași raion/municipiu.

Analiza datelor relevă inclusiv faptul că în raioane precum Anenii Noi, Căușeni, Hâncești și Sângerei, numărul persoanelor declarate incapabile, care nu au un reprezentant legal este de câteva ori mai mare decât numărul persoanelor declarate incapabile, în cazul cărora a fost numit un reprezentant legal (tutorele). În același timp, raioanele respective prezintă un număr mic de persoane declarate incapabile instituționalizate, comparativ cu numărul persoanelor care locuiesc cu tutorii. În aceste cazuri nu este clară situația persoanelor declarate incapabile, care nici nu sunt instituționalizate și nici nu locuiesc cu tutorii.

2. Procedurile și practicile de declarare a incapacității persoanei fizice și instituirea tutelei

2.1 Cererea de declarare a incapacității

Capitolul XXVIII din Codul de procedură civilă reglementează procedura specială desfășurată în fața instanțelor de drept comun conform căreia are loc declararea incapacității persoanei fizice.

Art. 302, alin. 2 stipulează "Procesul privind declararea incapacității persoanei din cauza unei tulburări psihice (boli mintale sau deficiențe mintale) poate fi pornit la cererea membrilor ei de familie, a rudelor apropiate (părinți, copii, frați, surori, bunei), indiferent de faptul că domiciliază ori nu în comun cu aceasta, sau la solicitarea organului de tutelă și curatelă, a instituției de psihiatrie (psihoneurologie), a procurorului".

Din analiza celor 17 dosare în proces de examinare la expertiza psihiatrică (etapa: pregătirea cauzei pentru dezbaterile judiciare), constatăm că toate cererile au parvenit de la rude (mama-6 cazuri, fiu/fiică-5 cazuri, sora-3 cazuri, nepoată-1 caz, mătușă-1 caz, bunica-1 caz).

Din interviurile cu experții din cadrul expertizei psihiatrice constatăm că cererile parvenite de la procuror, sunt, de fapt, inițiate de către instituțiile rezidențiale sau de către unele rude ale persoanelor, care doresc să fie scutite de taxa de expertiză (1024 lei). Spre exemplu, expertul judiciar din cadrul Expertizei medico-legale psihiatrice Chișinău susține că în anul precedent (2011) au fost examinate 94 de cereri de declarare a incapacității persoanelor plasate în Casa internat pentru copii cu deficiențe mintale (Hâncești), depuse prin intermediul procurorului. Expertul judiciar din cadrul Expertizei medico-legale psihiatrice Bălți, de asemenea susține că în 2011 din partea internatului psihoneurologic din Brânceni au parvenit 101 cereri de efectuare a expertizei și alte 57 cereri parvenite de la aceeași instituție – în 2012 (până în luna august).

Judecătorii de la Judecătoria Centru Chișinău și Judecătoria Soroca susțin că procurorul inițiază cel mai des procedura de declarare a incapacității în interesul rudelor sau a instituției rezidențiale. Judecătorul de la Judecătoria Bălți, susține că în experiența celei mai multe cazuri de declarare a incapacității pe care le-a judecat au inițiate la cererea autorității tutelare.

Extras din interviu – judecător, Judecătoria Bălți

"Cererile vin cel mai des de la Secția de asistență socială. Mai rar membrii familiei se adresează direct. Dar oricum ei trebuie să meargă la Secția de asistență socială ca să se pregătească setul necesar de documente."

Spitalul de psihiatrie inițiază declararea incapacității doar în cazuri unice, de obicei pentru persoane aflate la tratament prin constrângere la momentul externării.

Extras din interviu – expert judiciar, Expertiza medico-legală psihiatrică Bălți

"Când starea persoanei aflate la tratament prin constrângere se stabilizează, atunci aceasta este eliberată acasă. De obicei, sunt chemate rudele pentru a-i lua acasă. În cazul în care pacienții nu au rude, atunci autoritățile spitalului inițiază procedura de declarare a incapacității pentru a-i plasa în internatele psihoneurologice. Suntem nevoiți să recurgem la această metodă, fiindcă internatele nu primesc persoanele, fără ca acestea să fie declarate incapabile. Anterior aveam 6-7 cazuri pe an, acum însă mai rar fiindcă în internate nu mai sunt locuri."

În ceea ce privește numărul cererilor de declarare a incapacității, actorii intervievați (experți psihiatri, reprezentanți ai autorităților tutelare, reprezentanți ai instituțiilor rezidențiale) susțin că practicile de declarare a incapacității au sporit începând cu 2009. Acest fenomen este motivat de actorii intervievați prin:

- Implementarea întârziată a Hotărârii Guvernului nr. 929 din 15.08.2006 pentru aprobarea Regulamentului privind modul de plată al pensiilor stabilite în sistemul public de asigurări sociale de stat și alocațiilor sociale de stat. Punctul 5 al actului respectiv stabilește că pensia sau alocația se plătește personal beneficiarului, mandatarului acestuia, tutorelui sau curatorului, la prezentarea actelor ce confirmă identitatea lor. Totodată, punctul 40 al actului normativ stipulează următoarele: *"Persoanelor care suferă de boli psihice (indiferent de vârstă), recunoscute pe cale judiciară incapabile de exercițiu și internate în spitale de psihiatrie, precum și celor aflate sub tutelă în condiții de casă, pensia sau alocația se plătește integral tutorelui, adoptatorului sau curatorului la locul de trai al acestora."* Conform declarațiilor făcute de către persoanele interviewate, până în anul 2009, rudele care aveau grijă de persoane cu dizabilități se putea adresa personal la oficiile teritoriale ale Poștei Moldovei, Întreprindere de Stat prin intermediul căreia se efectuează plata pensiilor și alocațiilor, și ridicau sumele cuvenite persoanelor cu dizabilități fără a fi nevoie de a prezenta careva acte ce ar confirma dreptul acestora de a recepționa acești bani. Din 2009, însă, persoanele care *de facto* aveau în grija lor o persoană cu dizabilități au fost impuse să prezinte certificate prin care au fost *de iure* investite cu aceste obligații, adică numiți tutori.
- Cerința parvenită de la Centrul pentru Drepturile Omului din Moldova privind asigurarea dreptului la vot inclusiv persoanelor plasate în instituții rezidențiale. Aceasta a condiționat inițierea de către instituții a practicilor de declarare a incapacității, pentru a se absolvi de responsabilitate cu privire la acțiunile persoanelor.

Extras din interviu – reprezentant instituție rezidențială pentru copii cu deficiențe mintale, Hâncești (peste jumătate din beneficiare sunt adulte)

"Cum să le dau voie să aleagă Președintele? Cum să le dau voie să iasă din instituție? Eu răspund pentru ele."

2.2 Scopul instituirii tutelei

Potrivit art. art.166 și 303, Codul de procedură civilă, în cererea de chemare în judecată nu este necesar de a preciza scopul pentru care se solicită declararea incapacității persoanei, se cere doar indicarea circumstanțelor care adevăresc că aceasta suferă de o tulburare psihică în urma căreia nu poate conștientiza ori dirija acțiunile sale.

Din analiza celor 17 dosare în proces de examinare la expertiza psihiatrică, doar în două cazuri rudele au menționat un motiv specific: *"primirea pensiei de la Casa teritorială de asigurări sociale"* și *"pentru a beneficia de asigurări sociale și a valorifica rațional patrimoniul"*. În celelalte cazuri, motivele enunțate aveau o formă standard vizând *"incapacitatea persoanei datorate stării de sănătate și necesitatea de protecție"*.

În ceea ce privește opinia specialiștilor implicați în procesul de instituire a tutelei, constatăm:

Extras din interviu – expert judiciar, Expertiza medico-legală psihiatrică Chișinău

"80% din rudele persoanelor cu gradul I și II de invaliditate cer declararea incapacității pentru a putea gestiona pensia persoanei. Prin procură nu pot pentru că notarii refuză să perfecteze procuri în cazul persoanelor cu dizabilități severe. În alte 20% rudele trebuie să-și rezolve careva probleme ce țin de imobil (ex. conectarea la anumite servicii comunale), care necesită contracte semnate de către proprietar. Dacă proprietarul este persoană cu dizabilități severe, nu poate semna, iar notarul nu poate face procură. Tot aici putem menționa gestionarea bunurilor imobile (teren, apartament, casă) primite prin donație, moștenire. O altă cauză a declarării incapacității este internarea persoanelor în internate, aziluri".

Judecătorii interviewați au menționat următoarele motive, din care reiese necesitatea instituirii tutelei:

- Raporturile legate de succesiune;
- Beneficierea de prestațiile sociale cuvenite persoanelor cu dizabilități;
- Încheierea contractelor, în special a *"tranzacțiilor imobiliare în numele persoanei și fără a fi necesar acordul sau semnătura acesteia"*.

Doi reprezentanți ai autorităților tutelare menționează drept motiv principal *"primirea pensiei de către tutore"* și un reprezentant adaugă și *"plasarea persoanei incapabile în internat la solicitarea tutorelui"*.

La întrebarea *"Care sunt situațiile cele mai dese când trebuie să semnați documente în locul persoanei a cărei tutore sunteți?"* toți tutorii interviewați au menționat: *"la primirea pensiei, indemnizației pentru transport, compensației"*, *"la primirea medicamentelor gratuite"*. Aceasta confirmă afirmațiile specialiștilor privind motivația accesului tutorelui la beneficiile de asistență socială/medicală, pe care persoana cu dizabilități severe nu le poate accesa personal.

2.3 Pregătirea cauzei pentru dezbateri judiciare

În vederea examinării cererii de declarare a incapacității, judecătorul solicită efectuarea expertizei medico-legale psihiatrice (art. 305, Codul de procedură civilă). Rămâne la discreția judecătorului de a determina dacă sunt dovezi suficiente care ar garanta necesitatea emiterii unei încheieri de numire a expertizei psihiatrice. Efectuarea expertizei se ordonă printr-o încheiere, care nu poate fi atacată cu recurs. În unele cazuri, atunci când persoana refuză să se prezintă benevol în fața comisiei psihiatrice se recurge la ajutorul poliției.

Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la practica examinării de către instanțele judecătorești a cauzelor privind limitarea în capacitatea de exercițiu și declararea incapacității persoanei fizice nr.17 din 31.05.2004, stipulează:

Întrebările formulate în încheiere trebuie să fie concise și clare, și să nu trezească ambiguități. Ele trebuie să corespundă legii și să nu depășească limitele competenței expertizei psihiatrice. Astfel, în cazul ordonării efectuării expertizei, instanța poate formula următoarele întrebări:

- “A suferit sau suferă persoana de vre-o maladie psihică, dacă da, atunci de care maladie psihică suferă?”
- “Poate oare persoana constatată suferindă de maladie psihică să înțeleagă și să dirijeze acțiunile sale?”

În fiecare caz aparte pot fi formulate și alte întrebări. Instanța nu poate solicita concluzia expertizei cu privire la necesitatea instituirii tutelei, deoarece, potrivit prevederilor art. 36 Codul civil, această chestiune este de competența autorității tutelare.

Din analiza dosarelor în proces de examinare la expertiza psihiatrică, pe lângă cele două întrebări formulate de judecător în încheiere, am identificat și întrebări de genul:

- Care este capacitatea de exercițiu a persoanei la momentul actual?
- Este persoana responsabilă sau nu?
- Este necesar să i se recunoască lipsa capacității de exercițiu?
- Este necesar să i se instituie un tutore/curator?
- Este necesar de a trimite persoana într-un azil special pentru persoane cu dizabilități?

La întrebarea “Au judecătorii pregătirea necesară pentru a înțelege legătura dintre diagnosticul medical (sintagma “de care maladie psihică suferă”) și capacitatea persoanei de a-și exercita drepturile/ de a lua decizii?”, expertul psihiatru consideră:

Extras din interviu – expert judiciar, Expertiza medico-legală psihiatrică Bălți

“Judecătorii nu au pregătirea necesară pentru a înțelege modul în care diagnosticul medical influențează modul de luare a deciziilor sau capacitatea persoanei de a se autodeservi. Judecătorii nu pot interpreta diagnoza medicală, fiindcă nu sunt specialiști în domeniul psihiatric, iar experții nu sunt invitați la judecată sau sunt invitați doar în cazuri foarte rare.”

În cazul Expertizei medico-legale psihiatrice Chișinău, expertul susține: *De obicei în Chișinău judecătorii ne cheamă, dar suntem întrebați doar “Dvs. susțineți concluzia prezentată?”.*

La întrebarea “Cum se efectuează evaluarea capacității persoanei de a lua anumite decizii, de a-și exercita anumite drepturi în cadrul expertizei psihiatrice?”, experții afirmă:

Extras din interviu – expert judiciar, Expertiza medico-legală psihiatrică Chișinău

“Criteriile de bază în aprecierea capacității sunt: memoria, gândirea, înțelegerea, adaptarea socială - dacă persoana poate prevedea consecințele acțiunilor sale, dacă poate gestiona banii, dacă se poate autoîngriji”.

Extras din interviu – expert judiciar, Expertiza medico-legală psihiatrică Bălți

“Examinăm pacienții prin intermediul discuțiilor, în cadrul cărora încercăm să evaluăm cursul gândirii persoanei. Chemăm psihologul, care are metode și teste speciale pentru a aprecia logica. Nu există o metodologie de determinare a capacității. Capacitatea înseamnă posibilitatea de a acționa corect în fiecare caz separat: de a munci, de a se autodeservi, de a gestiona banii, de a lua decizii folositoare, care nu ar dăuna persoanei sau celor din jur”.

Menționăm că din cele două instituții autorizate în efectuarea expertizei medico-legale psihiatrice în Republică (IMSP Spitalul Clinic de Psihiatrie Chișinău și IMSP Spitalul Clinic de Psihiatrie Bălți), doar instituția din Bălți are în statele de personal psiholog.

Raportul expertizei medico-legale psihiatrice, prezentat instanței de judecată, conține următoarele informații:

- diagnosticul;
- anamneza (istoricul bolii);
- argumentarea diagnosticului din perspectivă medicală;
- concluzia că persoana datorită stării sănătății nu conștientizează și nu-și dirijează acțiunile și necesită instituirea tutelei.

Nici un raport din cele analizate nu conținea informații privind gradul de funcționalitate a persoanei în diferite domenii ale vieții.

În ceea ce privește persoanele care urmează a fi declarate incapabile, din analiza dosarelor în proces de examinare la expertiza psihiatrică și din interviurile cu experții psihiatri, constatăm că acestea sunt persoane cu dizabilități intelectuale și psiho-sociale.

Extras din interviu – expert judiciar, Expertiza medico-legală psihiatrică Chișinău

”În cazul persoanelor cu traume cerebrale/ictus nu se pune problema declarării incapacității, ci se intervine post-mortem pentru soluționarea problemelor cu imobilele. Cele mai multe cazuri de declarare a incapacității sunt legate de împlinirea vârstei majoratului (18 ani)”.

Conform experților psihiatri, dacă persoana a stat în staționar mai mult timp și deține o cartelă medicală voluminoasă, **în medie, se alocă circa o oră pentru examinarea persoanei, care urmează a fi declarată incapabilă de către medicul expert.** Mai mult timp se alocă examinării documentației. Dacă persoana se prezintă primar, este necesară spitalizarea pentru investigații, nu se iau decizii privind necesitatea tutelei imediat. În cazul persoanelor nedepasabile, raportul de expertiză poate fi elaborat, ca excepție, în lipsa persoanei, doar în baza documentației medicale completate de către medicul de familie și medicul psihiatru de circumscripție.

2.4 Examinarea cererii de declarare a incapacității

Conform art. 306 alin. (2), Codul de procedură civilă, ”Examinarea cererii de declarare a incapacității de exercițiu a persoanei are loc cu participarea obligatorie a reprezentantului organului de tutelă și curatelă și a petiționarului. Problema citării persoanei se soluționează în fiecare caz, în dependență de starea sănătății ei.”

Din cele 13 persoane declarate incapabile interviuate, doar o persoană a participat la proces, celelalte persoane nu au știut când a avut loc ședința de judecată, au fost informate despre acesta post-factum. Cităm câteva răspunsuri uzuale ale persoanelor:

- *”Nu am știut că a avut loc judecata. Mama s-a adresat în judecată. Eu am aflat mai târziu că este hotărârea judecătorească”;*
- *”Nu am știut când a fost judecata. Am aflat când a venit poliția să mă ia de acasă. Judecătorii nu au nevoie de noi, persoane schizofrenice la ședință, ei iau singuri decizia.”*
- *”Nu am știut de judecată. Am aflat mai târziu. Nici nu a fost nevoie ca eu să particip”.*
- *”Nu am fost, nu am știut despre judecată”.*
- *”Nu cunosc despre judecată, nu vă pot spune nimic”.*

În ceea ce privește atitudinea judecătorilor privind participarea persoanei, care urmează a fi declarată incapabilă la proces, cităm răspunsurile la întrebările ”Este obligatorie și importantă participarea persoanei care urmează a fi declarată incapabilă la fiecare etapă a procesului sau nu? Argumentați. Ați avut cazuri când ați declarat incapacitatea unei persoane în absența acesteia?”:

Extras din interviu – judecător, Judecătoria Bălți

”Nu este obligatorie participarea. De exemplu, dacă persoana stă în spital, nu poate veni. În cele mai dese cazuri persoana care urmează a fi declarată incapabilă nu este invitată. A venit odată și mi-a părut rău. Am invitat persoana pentru că am vrut să mă conving de starea ei, aveam dubii dacă nu cumva sunt dusă în eroare de cel care a depus cererea. Persoana era într-o stare de frustrare. Se uita foarte mirată, era un anturaj neobișnuit pentru ea. Când se ridica în picioare, când se așeza. Nu răspundea adecvat la întrebări. Mă temeam. Dacă îl apucă o criză, ce fac? Nu știu cum să reacționez.”

Extras din interviu – judecător, Judecătoria Soroca

”Consider că participarea persoanei nu este necesară și nici utilă, căci doar vorbim despre oameni neadecvați la minte. Aceștia numai ar împiedica buna desfășurare a judecătoreștii, credeți că ei s-ar putea comporta civilizat în instanță? Nu este nevoie de prezența lor în instanță, pentru ei vorbesc rudele, iar concluzia se bazează pe raportul expertizei psihiatrice”.

Extras din interviu – judecător, Judecătoria Centru Chișinău

”Am avut doar un singur caz în care persoana vizată a participat la proces, însă a manifestat un comportament agresiv și după ședință am rămas cu un sentiment profund de frică. Mă temeam să ies acasă de la serviciu. Consider că participarea persoanei nu este necesară. Nu este nevoie de prezența lor în instanță, instanța poate determina circumstanțele cauzei și necesitatea declarării incapacității din audierea rudelor, petiționarului și din concluzia raportului expertizei psihiatrice. În numele persoanei vizate vorbește mereu avocatul.”

Potrivit art. 304 alin (1), Codul de procedură civilă, dacă persoana în privința căreia se solicită declararea incapacității nu este asistată de un avocat ales de ea, atunci instanța de judecată este obligată să desemneze un avocat din oficiu, prin intermediul Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat, care va reprezenta interesele acestei persoane.

Nici una din persoanele declarate incapabile interviuate nu știe despre avocat. Persoana declarată incapabilă interviuată, care a participat la proces, afirmă că nu a discutat cu avocatul, nu își amintește.

Cităm în continuare opinia judecătorilor cu privire la rolul avocatului:

Extras din interviu – judecător, Judecătoria Centru Chișinău

"Toate persoanele sunt în mod obligatoriu reprezentate de avocat. Nu mă pot expune referitor la modul în care avocații își îndeplinesc obligațiile."

Extras din interviu – judecător, Judecătoria Soroca

"Toate persoanele sunt reprezentate de avocat. Nu cred că avocatul se întâlnește cu persoana, acestuia îi sunt suficiente materialele din dosar."

Extras din interviu – judecător, Judecătoria Bălți

"Din 2010 persoanele respective au dreptul la avocat din oficiu. Eu numesc un avocat din oficiu care îi reprezintă. Avocatul cel mai des nu face cunoștință cu persoana. De obicei are un rol foarte pasiv, de formă, la ședință. În cel mai bun caz, vorbește cu persoana cointereseată. Dar sunt și puține excepții, avocați care își iubesc meseria și fac bine lucrul."

În ceea ce privește relația dintre reprezentantul organului de tutelă și persoana care urmează a fi declarată incapabilă, din interviurile realizate constatăm următoarea situație:

Extras din interviu – reprezentant autoritate tutelară Bălți

"Cu persoana fac cunoștință la ședința de judecată, dacă este prezentă. Dacă nu vine la judecată, nu ne întâlnim."

Extras din interviu – reprezentant autoritate tutelară Chișinău sector Centru

"Nu... nu în toate cazurile noi facem cunoștință cu persoana asupra căreia urmează a fi instituită tutela. De regulă, în ședințele de judecată persoanele nu vin, noi putem afla despre persoană de la reprezentantul acesteia, juristul sau medicul de la psihiatrie. Când sunt înregistrate anumite plângeri, neapărat mergem la fața locului, mai ales când persoanele care înaintează instituirea tutelei nu sunt rude apropiate, însă atunci când sunt rude, cum ar fi: frate, soră, mamă, tată, nu credem că aceștia nu o să aibă grijă de persoană, dacă până atunci au făcut asta."

Extras din interviu – reprezentant autoritate tutelară Soroca

"Persoana nu participă la ședința de judecată sau participă doar în 10% din cazuri. Facem cunoștință mai întâi cu rudele, pregătim toate certificatele."

2.5 Instituirea tutelei

Examinarea cererii de declarare a incapacității în ședință de judecată, are drept rezultat pronunțarea Hotărârii instanței privind declararea incapacității, care trebuie să corespundă cerințelor art. 241 Codul de procedură civilă.

Instanța de judecată nu are dreptul să dispună instituirea tutelei, deoarece potrivit art. 36 Codul civil, această sarcină este de competența autorității tutelare:

- "(1) Autoritatea tutelară este obligată să hotărască asupra instituirii tutelei sau curatelei în termen de o lună de la data primirii informației despre necesitatea instituirii.
- (2) Până la numirea tutorelui sau curatorului, atribuțiile lor sînt exercitate de autoritatea tutelară."

Conform art. 113 alin. (2), Codul familiei, exercitarea funcțiilor autorității tutelare este pusă în seama direcțiilor (secțiilor) de asistență socială (unitățile administrativ-teritoriale de nivelul II) și în seama primăriilor (unitățile administrativ-teritoriale de nivelul I).

În cadrul interviurilor cu reprezentanții autorităților tutelare, am încercat să clarificăm ce se întâmplă cu persoana declarată incapabilă pe parcursul acestei luni, de la primirea hotărârii judecătorești privind declararea incapacității și pînă la instituirea tutelei.

Extras din interviu – reprezentant autoritate tutelară Chișinău sector Centru

"Până la instituirea tutelei, persoana asupra căreia urmează să fie instituită tutela este protejată de către persoana care a avut grijă de ea anterior, inclusiv și financiar."

Extras din interviu – reprezentant autoritate tutelară Bălți

"Pregătim dosarul de instituire a tutelei pentru a fi examinat la ședința Consiliului Municipal. Cred că ar fi bine să meargă un asistent social să verifice și situația persoanei la domiciliu."

Extras din interviu – reprezentant autoritate tutelară Soroca

"Direcția de asistență socială face un demers și tutela se instituie prin Dispoziția Primăriei. Se face ușor."

2.6 Exercițarea tutelei

În articolele 40 și 41, Codul Civil, sunt stabilite obligațiunile de bază ale tutorelui.

Potrivit art. 40, alin. (1), tutorele este obligat:

- a) să locuiască împreună cu cel pus sub tutelă și să comunice autorității tutelare schimbarea domiciliului;

- b) să aibă grijă de întreținerea persoanei puse sub tutelă sau curatelă;
- c) să apere drepturile și interesele persoanei puse sub tutelă sau curatelă.”

Potrivit art. 41:

- (1) Tutorele administrează și dispune eficient de bunurile celui pus sub tutelă, în numele acestuia, dacă nu este numit un administrator al bunurilor.
- (2) La numire, tutorele, în prezența reprezentantului autorității tutelare, inventariază bunurile celui pus sub tutelă și prezintă autorității tutelare inventarul spre aprobare.
- (3) Sumele cuvenite celui pus sub tutelă, sub formă de pensie, ajutor, pensie alimentară și alte venituri curente, se primesc și se cheltuiesc de către tutore pentru întreținerea celui pus sub tutelă.
- (4) Dacă veniturile curente sau mijloacele bănești ale celui pus sub tutelă nu sunt suficiente pentru acoperirea tuturor cheltuielilor necesare, acestea pot fi acoperite din contul bunurilor lui, cu acordul autorității tutelare.
- (5) Tutorele este dator să întocmească și să prezinte anual autorității tutelare, în termen de 30 de zile de la sfârșitul anului calendaristic, un raport privind modul în care s-a îngrijit de cel pus sub tutelă și despre administrarea și dispunerea de bunurile acestuia.”

Din discuțiile cu tutorii intervievați, am încercat să identificăm cum aceștia își percep obligațiile față de persoana declarată incapabilă. Astfel, am constatat următoarele **percepții ale rolului de tutore**:

1. **”sunt mamă, îl îngrijesc”;**
2. **”eu sunt mama și apăr interesele fiului meu”;**
3. **”ne îndeplinim obligațiile de părinte, îl protejăm de pericole”;**
4. **”rol de îngrijitor”;**
5. **”obligațiile mele sunt să îl îngrijesc (mâncare, medicamente, spălat), să îl însoțesc oriunde permanent.”**

La întrebarea ”Ați fost în situația de a da acordul cu privire la anumite drepturi ale persoanei a cărei tutore sunteți (ex. la căsătorie, la muncă, la vot, la tratament medical, la vânzarea/ cumpărarea unor bunuri de valoare mare sau mică etc.)?”, 3 tutori au răspuns că și-au dat acordul doar la tratament și 2 tutori nu au fost în situația de a-și da vreodată acordul la astfel de drepturi.

Interviul a scos în evidență că **nici unul din tutorii intervievați nu a fost întrebat de nimeni cum își exercită obligațiile de tutore și nu a prezentat nimănui un raport privind cheltuirea banilor persoanei a cărei tutore este (pensia, alocația, alte venituri).**

La întrebarea noastră ”În ce măsură tutorii își îndeplinesc obligațiunile conștiincios și nu abuzează de

persoanele declarate incapabile?”, reprezentanții autorităților tutelare intervievați, au oferit următoarele răspunsuri.

Extras din interviu – reprezentant autoritate tutelară Chișinău sector Centru

”În general, nu s-au prea înregistrat cazuri când tutorii nu-și îndeplinesc obligațiile. Conform Codului Civil tutorii sunt obligați să prezinte un Raport anual Organului de tutelă și curatelă. În Raport este indicat cum a fost îngrijită persoana declarată incapabilă. Când este prezentat Raportul anual, se discută cu tutorele despre situația persoanei, problemele cu care se confruntă ș.a. Tutorii rareori sunt supuși verificării. Din păcate, nu avem atâtea personal ca să facem verificările o dată în lună sau măcar o dată la jumătate de an.”

Extras din interviu – reprezentant autoritate tutelară Bălți

”Verificarea tutorilor se face prin aceea că ei prezintă un raport”.

Extras din interviu – reprezentant autoritate tutelară Soroca

”Tutorii nu sunt verificați. Cum și-au îndeplinit obligațiunile față de persoană înaintea declarării incapacității, așa își îndeplinesc și după instaurarea tutelei.”

Cu referire specifică la administrarea proprietății/banilor persoanei declarate incapabile de către tutore, reprezentanții autorității tutelare au menționat:

Extras din interviu – reprezentant autoritate tutelară Chișinău sector Centru

”Tutorele prezintă anual după 30 de zile de la sfârșitul anului Raportul anual privind administrarea proprietății/banilor persoanei declarate incapabile. Notarii nu permit gajarea, vânzarea, dare în arendă a proprietăților la care persoana declarată incapabilă are cotă parte. Aceste acțiuni pot avea loc doar cu acordul nostru. Înainte de a da acordul noi punem anumite restricții și ne asigurăm că cota parte a persoanei declarate incapabile va fi trecută în noua proprietate procurată.”

Extras din interviu – reprezentant autoritate tutelară Bălți

”O situație specială este când tutorele vine să ceară autorizarea autorității tutelare pentru înstrăinarea bunurilor. Eu eliberez aceste autorizații. Discut cu tutorele, ce vrea să facă ulterior, dacă va cumpăra alt apartament, ca persoana să nu rămână în stradă. Nu mergem la domiciliu. Cu această autorizație tutorele merge la notar. În realitate nu avem nici o posibilitate de a verifica dacă tutorii s-au ținut de cuvânt sau nu. Ar fi bine să avem posibilitatea să verificăm, să cerem careva documente confirmative, să putem

cere anularea ulterioară a tranzacției, în caz că tutorele nu s-a ținut de cuvânt. În Rusia legea prevede că ambele tranzacții de vânzare a unui apartament și procurarea altuia, trebuie să se încheie concomitent la același notar. O astfel de prevedere ar fi necesară și la noi.”

Extras din interviu – reprezentant autoritate tutelară Soroca

”Nu știm cum tutorii administrează bunurile persoanei. Nu cerem rapoarte.”

Art. 38, alin (2), Codul civil, stipulează că ”Atribuțiile de tutore și curator asupra persoanei internate în o instituție de asistență socială publică, de educație, de învățământ, de tratament sau în o altă instituție similară sunt exercitate de aceste instituții, cu excepția cazului în care persoana are tutore sau curator.”

La întrebările ”Aveți cazuri în raion/municipiu când persoana declarată incapabilă are un tutore în comunitate, dar nu locuiește împreună cu tutorele, ci într-o instituție rezidențială?” și ”Cine urmărește legătura dintre tutore și persoana sub tutelă în aceste cazuri?”, autoritățile tutelare au specificat:

Extras din interviu – reprezentant autoritate tutelară Chișinău sector Centru

”Da, sunt cazuri când tutorele nu locuiește cu persoana declarată incapabilă. Cel mai des aceste persoane sunt internate în instituțiile psihoneurologice, deoarece prezintă un pericol pentru cei din jur, sau nu pot fi întreținute la domiciliu din cauza problemelor financiare. Tutorele vizitează persoana sâmbăta sau duminica. Sunt cazuri în care tutore este un părinte, atunci persoana poate fi luată acasă în vacanță sau zile libere.”

Extras din interviu – reprezentant autoritate tutelară Bălți

”Nu sunt așa cazuri. Poate să fie doar că tutorele și tutelatul locuiesc aproape și tutorele îl vizitează.”

Menționăm că în conformitate cu datele statistice oferite de Secția Asistență Socială și Protecția Familiei din Bălți, 3 persoane declarate incapabile din municipiul Bălți sunt plasate în instituții rezidențiale și alte 14 persoane declarate incapabile – locuiesc singure.

Extras din interviu – reprezentant autoritate tutelară Soroca

”Da, avem astfel de cazuri, când persoana declarată incapabilă este în instituție, iar tutorele în comunitate, dar oricum tutela nu se anulează.”

Reprezentantul AT Soroca, ne-a mai relatat că a fost un caz, când asistentul social a fost numit tutore, pentru a putea perfectă actele persoanei declarate incapabile pentru plasarea în internat.

În cazul când o instituție exercită atribuțiile de tutore asupra persoanei declarate incapabile, am con-

statat că reprezentanții acestor instituții consideră că au doar obligațiunea de îngrijire, nu și de apărare a drepturilor și de reprezentare. Astfel, la întrebarea noastră ”Cum exercită instituția Dvs. protejarea drepturilor persoanelor incapabile aflate în plasament și care sunt drepturile pe care trebuie să le protejați?”, reprezentanții instituțiilor au relatat:

Extras din interviu – reprezentant instituție Bălți

”Noi le oferim îngrijirea: îi hrănim, îi îmbrăcăm. Nu ne implicăm în apărarea drepturilor, pentru că nu vrem să ne facem probleme suplimentare. Din acest motiv, noi nu eliberăm niciodată autorizări pentru înstrăinarea proprietății persoanei. Le spunem să meargă la Secțiile de asistență socială.”

Extras din interviu – reprezentant instituție Hâncești

”Noi îi hrănim, lecuim, conform Regulamentului. Toți au aceleași drepturi.”

Extras din interviu – reprezentant instituție Bădiceni

Un a răspuns la întrebare.

În privința cunoașterii informației privind proprietatea persoanelor declarate incapabile și administrarea acesteia, nici unul din reprezentanții instituțiilor rezidențiale intervievați nu consideră că trebuie să fie interesat de acest aspect.

Constatăm că persoanele supuse celui mai mare risc de pierdere a proprietății sunt, de fapt, cele care sunt plasate într-o instituție rezidențială și în același timp au un tutore în comunitate. Un exemplu elocvent în acest sens este următorul:

Extras din interviu – reprezentant instituție Bălți

”Noi nu cunoaștem, deoarece noi nu ducem cont de aceasta, de proprietate se ocupă tutorele. Cu privire la proprietate, apar însă probleme mari. Sunt cazuri, când beneficiarii rămân fără proprietate și umblă apoi să o recapete. Noi nu avem grijă de proprietatea beneficiarilor, nu îi reprezentăm în fața autorităților. Dacă apar probleme, ne adresăm la Secțiile de asistență socială din teritoriu să îi ajute. Deoarece nimeni nu verifică și nu duce evidența, este riscul ca persoanele să piardă proprietatea.”

În ceea ce privește percepția tutelei de către persoanele declarate incapabile, există o diferență majoră între cele 5 persoane interviuate, care nu au tutore (instituția exercită atribuțiile tutorelui) și cele 8 persoane interviuate, care au tutore. Primele 5 persoane nu cunosc noțiunea de ”tutore”, în timp ce celelalte 8 persoane cunosc cine sunt tutorii lor și pot să comunice informații utile privind relația lor cu tutorii respectivi.

La întrebările noastre: "V-a întrebat cineva vreodată cât de bine personalul internatului își îndeplinește obligațiile față de Dvs.? – cazul persoanelor instituționalizate fără tutore" și respectiv "V-a întrebat cineva vreodată cât de bine tutorele Dvs. își îndeplinește obligațiile față de Dvs.? – cazul persoanelor cu tutore", toate cele 13 persoane intervievate au răspuns "NU".

Opiniile și practicile reflectate mai sus în această secțiune reflectă deficiența, de fapt, a sistemului de tutelă. **Lipsa unor reglementări specifice (acte normative) privind interacțiunea dintre autoritatea tutelară, tutore, persoană declarată incapabilă, instituția rezidențială cu atribuții de tutore, lasă spațiu pentru abuzuri asupra persoanei declarate incapabile.** Nu există proceduri de selectare și evaluare a tutorelui, nu se face management de caz a persoanei asupra căreia s-a instituit tutela, nu sunt stipulate garanțiile privind asigurarea dreptului la proprietate și prevenirea înstrăinării proprietății persoanei de către tutore etc.

2.7 Anularea declarării incapacității persoanei

Conform art. 24, alin (3), Codul Civil, "Dacă temeiurile în care persoana fizică a fost declarată incapabilă au dispărut, instanța de judecată o declară ca fiind capabilă. În baza hotărârii judecătorești, tutela asupra persoanei se anulează". Anularea declarării persoanei incapabile poate fi dispusă de instanța de judecată, la cererea tutorelui, a membrilor de familie a persoanei, a instituției de psihiatrie (psihoneurologie), a organului de tutelă și curatelă sau a procurorului (art. 308, alin. (2), Codul de procedură civilă).

Din interviurile cu actorii implicați în procesul de declarare a incapacității, constatăm că asemenea cazuri sunt foarte rare sau practic inexistente. Mai jos cităm opiniile specialiștilor intervieuți:

Extras din interviu – judecător, Judecătoria Chișinău – Centru

"Din experiența pe care am, consider că declararea incapacității este permanentă." – Acest răspuns a fost formulat și de ceilalți doi judecători intervieuți.

Extras din interviu – reprezentant autoritate tutelară Bălți

"Tutela este permanentă, încetează doar în cazul decesului tutelatului. Nu cunosc cazuri de restabilire a capacității, de anulare a deciziei instanței de judecată." – Autoritatea tutelară Soroca, de asemenea, consideră că tutela este permanentă.

Extras din interviu – reprezentant autoritate tutelară Chișinău – Centru

"Practic, în timp de 6 ani a fost doar un singur caz de restabilire a capacității de exercițiu și anulare a tutelei".

Dintre persoanele intervievate, care au tutore, mai multe afirmă că ar vrea ca tutela să înceteze.

Extras din interviu - Persoană declarată incapabilă plasată în internat psihoneurologic

"Da, aș vrea să înceteze tutela, dar dacă se anulează tutela, nu voi putea să mai stau la Internat. Unde să mă duc? Cu tata relațiile sunt încordate, dar tata este tutore...."

3. Consecințele instituirii tutelei

În tendința de a elucida care sunt, în opinia respondenților, consecințele instituirii tutelei am adresat diferite tipuri de întrebări.

Astfel, la întrebarea "Care sunt consecințele declarării incapacității persoanei?", judecătorii au expus următoarele opinii:

Extras din interviu – judecător, Judecătoria Centru Chișinău

"Declararea incapacității înseamnă în primul rând lipsirea persoanei de capacitate contractuală și neputința acesteia de a încheia careva tranzacții patrimoniale valabile. În al doilea rând, supunerea la tratament medical, fără a fi nevoie de acordul persoanei." Judecătorul menționează, de asemenea, "Nu cred că tutela are o influență pozitivă asupra persoanei incapabile ori îi schimbă viața sub aspect calitativ pozitiv. Ori cu tutelă ori fără, persoana care nu poate judeca rațional este supusă riscurilor, dar se presupune că tutorele ar putea să o protejeze cumva. Deși, cine într-adevăr ține la asemenea persoane, nu are nevoie de tutelă pentru a-și îndeplini obligațiile morale față de aceasta."

Extras din interviu – judecător, Judecătoria Bălți

"Consecințele într-adevăr sânt foarte aspre, limitează serios persoana. În opinia mea, nu este nevoie de o astfel de limitare totală. Ar fi bine ca judecătorul, similar cum este în cazul prevăzut la art. 307 alin. (2), Codul de procedură civilă, să indice expres domeniile pentru care persoana să fie lipsită de capacitate, nu pentru toate".

Extras din interviu – judecător, Judecătoria Soroca

"Persoana ar putea să fie abuzată de către reprezentantul legal. Este în favoarea persoanei să fie ajutată de cineva."

La întrebarea "În opinia Dvs., cine câștigă din faptul că persoana este declarată incapabilă și se instituie tutela asupra ei?, grupurile de respondenți împărtășesc diferite opinii:

Reprezentanții autorităților tutelare: "Cred că nimeni nu are de câștigat. Un plus ar fi pentru tutore, că poate să primească pensia și să o administreze." (Centru, Chișinău); "Tutelatul. El are nevoie să se adreseze cineva pentru el la primărie, alte autorități." (Bălți); "Familia câștigă, nu tutelatul." (Soroca).

Expertii psihiatri: "Au de câștigat numai rudele, în unele cazuri pacientul are numai de suferit, fiindcă poate fi trimis la azil/internat" (Bălți); "Instituirea tutelei dă posibilitate rudelor sau altor persoane interesate să-și satisfacă niște interese personale" (Chișinău);

Tutorii: "Tutelatul are de câștigat pentru că el este îngrijit și ajutat de tutore"; "Tutelatul este cel de care se îngrijește, el are de câștigat"; "Persoana cu probleme, în cazul meu fiul are avantaj ca eu am grijă de el"; "Persoana bolnavă"; "În cazul meu are de câștigat copilul, deoarece nu este implicat în toate birocrațiile. Nu trebuie să se chinuie mergând să stea în rând ca să primească pensia sau medicamentele etc."

Trebuie să menționăm că aceste răspunsuri aparțin tutorilor, care locuiesc împreună cu persoana declarată incapabilă și sunt rude apropiate ale acestora. Echipa de cercetare, nu a avut acces, din păcate, la tutori care ulterior instituirii tutelei au plasat persoanele declarate incapabile în instituții rezidențiale.

În ceea ce privește persoanele declarate incapabile, am încercat să vedem în ce măsură acestea reușesc, fiind sub tutelă (a unei rude sau a unei instituții), să-și exercite anumite drepturi, pe care le au persoanele fără dizabilități în mod obișnuit. În cadrul interviurilor cu persoanele declarate incapabile, persoanele fac următoarele afirmații:

1. "Nu am știut că a avut loc judecata (nota autorului: de declarare a incapacității). Am aflat mai târziu. Nu am știut de avocat".
2. "Dacă faci probleme, te închid în secția nr. 2 cu bolnavi gravi. Acolo este "regim strict". Data trecută am plecat acasă fără permisiunea administrației și am stat o săptămână în secția nr. 2. De ce e rău acolo? Nu ai voie să ieși. Sunt persoane grave, care nu se pot îngriji, câte 6-7 persoane în cameră. E miros greu."
3. "Aș vrea să locuiesc singur. Aș vrea să stau independent, să lucrez. Ar fi nevoie ca tata să mă ajute la prima etapă, să închirieze un apartament pentru mine, până găsesc de lucru. Aș vrea să practic profesia, sa am și eu salariu."
4. "Aș vrea să mă căsătoresc. Am găsit aici o soție, nu doresc să plec de aici. Este riscul să mă transfere la Internatul din Cocieri, dar eu nu vreau. Aș vrea să merg doar cu tot cu soție."
5. "Am vrut să pot să gătesc mâncare, dar nu mi s-a permis. La unii beneficiari li se permite, în care administrația are încredere că nu vor face ceva, nu vor aprinde. Ar fi bine să fie măcar pe hol un aragaz, frigider, să putem găti ce vrem noi, când e o zi de naștere, cu prietenii."
6. "Nu am votat. Dar am simpatiiile preferințele mele politice. În 2011 la alegeri am fost aici, alături, la secția de votare, să votez. Ei s-au uitat la mine și-au spus „Asta are hotărâre judecătorească”. Dar eu știu că sânt persoane mult mai grave cu hotărâre, decât mine. Această hotărâre mă limitează. Aș vrea să votez, dacă aș avea posibilitatea."

Aceste afirmații demonstrează efectele tutelei și în special ale instituționalizării asupra persoanelor declarate incapabile în ceea ce privește exercitarea drepturilor.

VISUL UNEI PERSOANE DECLARATE INCAPABILE

"Aș vrea să ies de aici (nota autorului: din instituția psihoneurologică), să locuiesc cu familia, dar mă tem să nu se agraveze boala mea. Aș avea nevoie de un loc de lucru, ca să pot ajuta familia. Am lucrat profesor de fizică. Ca profesor nu mai pot să lucrez, dar ca laborant cred că aș putea. Aș vrea să lucrez, să am ocupație, să mă implic în societate, să fiu de folos".

III. CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

- La nivel național lipsesc datele statistice oficiale privind persoanele care necesită suport în exercitarea capacității juridice sau care au fost declarate incapabile și se află sub tutelă, de asemenea, nu este cunoscut nici numărul tutorilor. În lipsa unor date veridice este dificilă planificarea serviciilor de suport pentru aceste persoane la nivel local. Recomandăm implicarea autorităților tutelare în realizarea unei evidențe stricte a cazurilor persoanelor care necesită suport în exercitarea capacității juridice și a persoanele care oferă acest suport, precum și monitorizarea continuă a cazurilor respective.
- Din interviurile cu specialiștii implicați în procesul de declarare a incapacității persoanei și înstituire a tutelei, constatăm că toate ipotezele studiului s-au validat:
 - a) Solicitățile de declarare a persoanei incapabile sunt intentate cel mai des de către membrii familiei în vederea accesului acestora la pensia sau alocația socială a persoanei cu dizabilități, precum și în scop de conservare a patrimoniului sau lipsirea persoanei cu dizabilități de bunuri patrimoniale;
 - b) Pentru a avea acces la serviciile de îngrijire rezidențiale, instituțiile date solicită ca la admitere persoana să fie lipsită de capacitate de exercițiu sau inițiază de sine stătător procedura de declarare a incapacității. Acest fapt dovedește arbitraritatea procedurii de declarare a incapacității – persoanele plasate în instituții se află 24 de ore sub supravegherea personalului și nu au careva bunuri în posesiune proprie. De asemenea, aceasta dovedește faptul că lipsirea de capacitatea juridică este de fapt necesară pentru a substitui consimțământul persoanei la admiterea în internat;
 - c) Instituirea tutelei de cele mai multe ori favorizează abuzurile asupra persoanei, cu toate că tutela este percepută de către tutorii intervievați ca una de protecție. Acest lucru s-ar putea datora faptului că operatorii de interviu au avut acces doar la tutori, care locuiesc împreună cu persoana declarată incapabilă și nu au avut ocazia să discute cu tutori, care au plasat persoanele declarate incapabile în instituții rezidențiale.
- Remarcăm că raportul expertizei medico-legale psihiatrice este documentul de bază pentru judecători în pronunțarea deciziei privind declararea incapacității persoanei. În același timp, în practică, documentul respectiv reprezintă o descriere a diagnosticului, argumentarea diagnosticului din perspectivă medicală și concluzia că persoana datorită stării sănătății nu conștientizează și nu și dirijează acțiunile și necesită instituirea tutelei. Această expertiză medicală nu evaluează în nici un mod capacitatea persoanei de a lua o decizie ci doar certifică motivul din care dreptul la auto-determinarea al persoanei se anulează. În contextul reformei capacității juridice și instituirii unor mecanisme de suport în luarea deciziilor recomandăm antrenarea unei echipe multidisciplinare de specialiști în evaluarea complexă a necesităților de suport ale persoanei cu scopul de a-i garanta accesul la serviciile necesare pentru abilitarea și sporirea autonomiei acesteia. Evaluarea trebuie ajustată în fiecare caz aparte pentru a corespunde circumstanțelor în care se află persoana, după cum este stabilit în paragraful 4 al articolului 12 din Convenția cu privire la drepturile persoanelor cu dizabilități.
- Deși au fost concepute ca măsuri de protecție, atât instituția tutelei cât și declararea incapacității sunt deficiente și pun persoana lipsită de capacitate juridică într-o situație de vulnerabilitate excesivă. Cele mai grave probleme depistate în cadrul curent sunt:
 - a) persoana care urmează a fi declarată incapabilă nu este informată cu privire la proces și cu privire la drepturile sale;
 - b) persoana care urmează a fi declarată incapabilă nu participă la proces; judecătorii nici nu consideră că este necesară participarea persoanei într-un proces judiciar care o privează de drepturi;
 - c) avocatul, care are obligația de a reprezenta interesele persoanei, care urmează a fi declarată incapabilă, este desemnat din oficiu sau

ales de petiționar (de obicei rude, persoane interesate direct în declararea incapacității) și nu se întâlnește cu persoana;

- d) persoana declarată incapabilă este plasată deseori, la cererea tutorelui, într-o instituție socială rezidențială, deși ar trebui să locuiască împreună tutorele în comunitate;
 - e) persoanele care sunt instituționalizate sau nu au rude, sunt declarate incapabile (la inițiativa instituției rezidențiale); instituțiile rezidențiale exercită atribuțiile de tutelă, fără a-și asuma responsabilitatea pentru respectarea tuturor drepturilor persoanelor declarate incapabile;
 - f) nu există o monitorizare a activității tutorilor de către autoritatea tutelară sau în caz că această monitorizare există – este una pur formală.
 - g) tutorii își percep obligațiile față de persoana declarată incapabilă drept "obligație de îngrijire" și mai puțin de reprezentare/ protecție a drepturilor persoanei sau suport în luarea deciziei;
 - h) persoanele declarate incapabile nu au practic nici un control asupra propriilor bunuri imobiliare, resurse financiare etc.;
 - i) persoana declarată incapabilă nu poate depune personal cerere de declarare a capacității, care ar avea drept consecință anularea tutelei;
 - j) declararea incapacității și tutela sunt practic permanente și ireversibile; în lipsa reevaluării periodice a cazurilor, persoana declarată incapabilă practic nu-și mai recapătă nicio dată drepturile;
 - k) persoana declarată incapabilă își pierde toate drepturile în domenii importante precum: căsătoria, angajarea în câmpul muncii, votul, libertatea de mișcare/circulație, gestionarea propriilor venituri etc.
- Sistemul de tutelă, care este unul de substituie a deciziei, în mod evident vine în contradicție cu prevederile art. 12 al Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități. Acest sistem limitează sau anulează drepturile persoanelor lipsite de capacitate juridică în loc să le pro-

moveze și protejeze. În acest context, conform cerințelor Comitetului ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități expuse în Concluziile finale emise de acesta în urma evaluării unui șir de țări, trebuiește accentuată obligația statului de a-și concentra eforturilor la nivel național și local pentru a fi create mecanisme de suport în luarea deciziilor și exercitare a capacității juridice destinate persoanelor cu dizabilități intelectuale și psiho-sociale.

- Practicile de declarare a incapacității au sporit începând cu 2009. Unul din factorii invocați de specialiștii intervievați este implementarea Regulamentului privind modul de plată a pensiilor stabilite în sistemul public de asigurări sociale de stat și alocațiilor sociale de stat (HG nr. 929 din 15.08.2006). Recomandăm modificări la actul normativ, astfel încât să se permită gestionarea pensiilor și alocațiilor persoanelor cu dizabilități severe de către un membru desemnat al familiei, sub supravegherea autorității tutelare/asistentului social comunitar, fără ca persoana cu dizabilități să fie lipsită de capacitate juridică.
- Constatăm că, deși raionul Ciadar-Lunga este cu cea mai mare incidență pe maladii psihice din UTAG, cazurile de declarare a incapacității persoanei sunt unice. Structura teritorială de asistență socială nu a reușit să identifice persoana responsabilă de instituirea tutelei în cadrul direcției. Judecătorii a declarat că are un caz de declarare a incapacității pe an. Astfel, a fost dificil să identificăm un grup de respondenți în raionul respectiv. Deși studiul a arătat că numărul de cazuri de lipsire de capacitate juridică este infim, nu au fost găsite dovezi care ar sugera că persoanele cu dizabilități intelectuale și psiho-sociale din acest raion sunt expuse unei situații de risc sporit și vulnerabilitate la abuzuri. Recomandăm analiza detaliată a situației în raion pentru a înțelege practica locală privind protecția persoanelor cu dizabilități intelectuale și psiho-sociale severe. Presupunem că distanțele mari între domiciliul potențialului petiționar și instituțiile psihiatrice, respectiv a celor sociale rezidențiale, demotivează aplicarea pentru declararea incapacității din cauza cheltuielilor de drum, taxelor pentru expertiza psihiatrică, etc.

ANEXA 1

Sursa: Direcția Administrare Judecătorească, Ministerul Justiției

Categoriile dosarelor	Anul	Restul de dosare la începutul perioadei raportate	Dosare intrate în perioada raportată	Dosare încheiate în perioada dării de seamă						Restul dosarelor la sfârșitul perioadei raportate	Dintre care aflate pe rol		
				hotărâri pronunțate	admiterea acțiunii	procese încetate	scoaterea cererii de pe rol	transmis după competență	total încheiate		mai mult de 12 luni	mai mult de 24 luni	mai mult de 36 luni
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Spitalizarea forțată	2005	0	36	31	1	1	0	1	33	3	1	0	0
	2009	1	45	35	35	4	5	0	44	2	0	0	0
	2010	2	65	47	47	8	6	0	61	6	0	0	0
	2011	6	48	43	39	4	2	0	49	5	1	0	0
Limitarea persoanei fizice în capacitatea de exercițiu	2005	21	154	117	111	9	13	1	140	35	9	0	0
	2009	80	447	350	345	27	58	5	440	87	0	0	0
	2010	87	461	359	345	30	67	7	463	85	0	0	0
	2011	85	465	341	336	25	72	8	446	104	3	0	0

Notă: Proceduri judecătorești incluse la categoria "Limitarea persoanei fizice în capacitatea de exercițiu" (Cap.XXVIII CPC):

1. Limitarea în capacitatea de exercițiu
2. Declararea incapacității
3. Anularea limitării persoanei în capacitatea de exercițiu
4. Declararea capacității persoanei însănătoșite

ANEXA 2

Sursa: Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei⁵

Persoane declarate incapabile plasate în instituțiile rezidențiale din subordinea Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei la 01.08.2012

1. Internatele psihoneurologice

Denumirea instituției	Beneficiari cu capacitate de exercițiu nedeterminată, persoane	Beneficiari fără capacitate de exercițiu, persoane	Beneficiari limitați în capacitatea de exercițiu, persoane
1	2	3	4
Internatul psihoneurologic din sat. Brînzeni, r-l Edineț	241	70	0
Internatul psihoneurologic din mun. Bălți	462	86	1
Internatul psihoneurologic din sat. Bădiceni, r-l Soroca	284	179	0
Internatul psihoneurologic din sat. Cocieri, r-l Dubăsari	293	72	2
TOTAL	1280	407	3

2. Case internat pentru copii cu deficiențe mintale

Denumirea instituției	Din numărul total de beneficiari adulți, persoane		
	cu capacitate de exercițiu nedeterminată	fără capacitate de exercițiu	limitați în capacitatea de exercițiu
1	2	3	4
Casa internat pentru copii cu deficiențe mintale (fete), or. Hîncești	25	153	0
Casa internat pentru copii cu deficiențe mintale (băieți), Orhei	184	4	0
TOTAL	209	157	0

⁵ Colectate în mod direct prin intermediul organelor de administrare din cadrul celor 6 instituții rezidențiale pentru persoanele cu dizabilități psiho-sociale și intelectuale sub administrarea Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei

Sursa: Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei (colectate la cererea ministerului de la autoritățile publice locale, Direcția asistență socială și protecția familiei)

DASPF/SASPF	ANUL												Din numărul total			
	2009				2010				2011				9/1/2012			
	Nr. persoane incapabile		Nr. persoanelor limitate în capacitate de exercițiu		Nr. persoane incapabile		Nr. persoanelor limitate în capacitate de exercițiu		Nr. persoane incapabile		Nr. persoanelor limitate în capacitate de exercițiu		Nr. persoane incapabile		Nr. persoane limitate în capacitate de exercițiu	
	Cu reprezentant legal	Fără reprezentant legal	Cu reprezentant legal	Fără reprezentant legal	Cu reprezentant legal	Fără reprezentant legal	Cu reprezentant legal	Fără reprezentant legal	Cu reprezentant legal	Fără reprezentant legal	Cu reprezentant legal	Fără reprezentant legal	Domiciliază cu reprezentantul legal	Plasat în instituție rezidențială	Domiciliază cu reprezentantul legal	Nu domiciliază cu reprezentantul
Anenii-Noi	14	69	0	0	11	58	0	0	19	55	0	0	16	62	2	0
Bălți	16	0	0	0	14	0	0	0	18	0	0	0	12	0	0	0
Basarabasca	9	1	0	0	7	1	0	0	8	1	0	0	5	0	0	0
Briceni	4	0	2	0	5	0	1	0	2	0	2	0	1	0	0	0
Cahul	7	0	3	0	20	0	13	0	12	0	7	0	10	0	0	0
Călărași	0	1	1	0	0	2	0	2	0	2	0	1	0	0	0	0
Cantemir	2	0	0	0	5	0	0	0	8	0	0	0	11	0	0	0
Căușeni	0	22	0	46	3	36	0	58	7	73	0	63	9	95	0	104
Chișinău	1150	45	20	67	1062	24	0	89	1082	12	0	81	1101	9	21	81
Ciadăr Lunga	9	0	9	0	2	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0
Cimișlia	3	0	0	0	2	0	0	0	8	0	0	0	3	0	0	0
Comrat	9	0	0	0	17	0	0	0	22	0	0	0	26	0	0	0
Criuleni	132	104	75	122	96	64	114	102	114	69	121	103	113	76	72	105
Dondușeni	10	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	1	0	0	0
Drochia	5	0	2	0	3	0	0	0	12	2	1	0	2	0	2	0
Dubăsari	49	11	20	7	12	1	1	0	5	2	0	1	3	0	5	1
Edineț	4	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Fălești	29	10	0	0	10	2	0	0	8	2	0	0	10	4	0	0
Florești	2	17	0	331	3	14	0	329	2	13	0	331	1	13	1	331
													8	0	6	1
													331	0	331	0

ANEXA 3

Sursa: Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei (colectate la cererea ministerului de la autoritățile publice locale, Direcția asistență socială și protecția familiei)

	ANUL												Din numărul total			
	2009				2010				2011				9/1/2012			
	Nr. persoane incapabile		Nr. persoanelor limitate în capacitate de exercițiu		Nr. persoane incapabile		Nr. persoanelor limitate în capacitate de exercițiu		Nr. persoane incapabile		Nr. persoane limitate în capacitate de exercițiu		Nr. persoane incapabile		Nr. persoane limitate în capacitate de exercițiu	
DASPF/SASPF	Cu reprezentant legal	Fără reprezentant legal	Cu reprezentant legal	Fără reprezentant legal	Cu reprezentant legal	Fără reprezentant legal	Cu reprezentant legal	Fără reprezentant legal	Cu reprezentant legal	Fără reprezentant legal	Cu reprezentant legal	Fără reprezentant legal	Cu reprezentant legal	Fără reprezentant legal	Domiciliat în instituție rezidențială	Nu domiciliază cu reprezentantul
	5	0	1	0	3	0	0	0	0	0	0	0	5	0	1	0
	31	171	26	360	36	171	27	366	37	171	28	371	37	171	39	367
	4	0	0	0	6	0	0	0	2	0	0	0	6	0	18	0
	98	4	197	92	105	4	223	90	113	5	246	87	119	6	113	6
	0	1	0	0	2	2	0	0	0	1	0	0	1	0	2	0
	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	4	0
	10	0	0	0	10	0	0	0	18	0	1	0	12	2	45	2
	1	0	0	0	6	0	0	0	2	0	0	0	7	0	8	5
	2	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	116	326	108	239	98	274	88	263	94	261	93	228	91	281	194	89
	4	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2	1
	1	1	0	0	6	2	0	0	13	3	0	0	6	0	22	9
	245	56	208	65	261	49	203	58	275	57	197	50	283	57	273	55
	11	7	6	1	4	1	7	1	8	2	5	0	4	0	14	9
	2	0	0	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0
	3	1	0	0	2	0	0	0	1	1	0	0	2	4	8	2
	10	0	3	0	7	0	3	0	13	0	4	0	11	0	26	1
	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	2	1
În total:	2000	847	681	1330	1828	705	681	1358	1913	732	707	1316	1910	781	748	1329
															240	593
															896	1298
															96	96